

Wpływ aspirantów Katedry Ekonomii Politycznej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych w Warszawie na polską ekonomię po II wojnie światowej

Bogusław Czarny*

Streszczenie

Artykuł jest próbą opisaną kierowanej przez Włodzimierza Brusa Katedry Ekonomii Politycznej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych (IKKN), który działał w Warszawie w latach 1950–1953, a następnie zmienił nazwę na Instytut Nauk Społecznych. W oparciu m.in. o dane archiwalne analizuję wpływ aspirantów Katedry na ekonomię w Polsce. Polemizuję z poglądem Johna Connelly’ego, który twierdzi, że Instytut jedynie nieznacznie przyczynił się do umocnienia marksizmu-leninizmu na polskich wyższych uczelniach. Usiłuję wykazać, że w przypadku ekonomii było inaczej. Młodzi ekonomiści z IKKN wieloma różnymi sposobami wsparli swoich nauczycieli i wychowawców: Włodzimierza Brusa, Bronisława Minca, Józefa Zawadzkiego, Seweryna Żurawickiego i innych, którzy po pogromie polskiej ekonomii w 1949 roku przejęli wpływy na polskich uczelniach ekonomicznych.

Słowa kluczowe: historia ekonomii w Polsce po II wojnie światowej, metodologia ekonomii, patologia nauki

Kody JEL: B31, B41

DOI: <http://dx.doi.org/10.17451/eko/41/2015/103>

* Szkoła Główna Handlowa, Katedra Ekonomii II, Warszawa,
e-mail: bczarny@sgh.waw.pl; podstawyekonomii@gmail.com

1. Wstęp

Celem artykułu jest zbadanie wpływu aspirantów Katedry Ekonomii Politycznej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych (IKKN), który działał w Warszawie w latach 1950–1953, a potem zmienił nazwę na Instytut Nauk Społecznych (INS), na polską ekonomię. Nie analizuję natomiast kontekstu społecznego i politycznego pracy Instytutu, nauczanej w nim ekonomii oraz – wszystko jedno jak rozumianej – ewolucji poglądów pracowników i słuchaczy (mam nadzieję, że inni wypełnią tę lukę). Żeby osiągnąć cel, studiuje literaturę i materiały archiwalne. Szczegółowo opisuję kierowaną przez Włodzimierza Brusa Katedrę Ekonomii Politycznej i losy jej wychowanków. Zgodnie z moją wiedzą jest to pierwsza w polskiej literaturze rozbudowana analiza tego tematu.

Nie zgadzam się tezą Johna Connelly’ego, że Instytut tylko w bardzo niewielkim stopniu przyczynił się do umocnienia marksizmu-leninizmu w środowisku akademickim w Polsce. Próbuję pokazać, że losy polskiej ekonomii zaprzeczają takiemu pogładowi. Młodzi ekonomiści z IKKN na wiele sposobów wsparli swoich nauczycieli i wychowawców: Włodzimierza Brusa, Marię Dziewicką, Bronisława Minca, Maksymiliana Pohorillego, Józefa Zawadzkiego, Seweryna Żurawickiego i innych, którzy po 1949 roku metodami administracyjnymi i policyjnymi przejęli wpływy na polskich uczelniach ekonomicznych. W szczególności aspiranci z Katedry Ekonomii Politycznej IKKN po ukończeniu Instytutu obsadzili kluczowe stanowiska w strukturach tej ekonomii. Dzięki temu uzyskali bardzo silny wpływ na najważniejsze aspekty jej działania.

2. Instytut

IKKN powstał w ramach akcji „N” (jak nauka), o której mówił Adam Schaff¹ na Plenum KC PZPR w kwietniu 1949 roku. Tak kończyła się trwająca od 1945 roku „rewolucja łagodna”, czyli pierwsza faza komunizacji kultury i nauki w Polsce – celem PZPR było teraz przejęcie pełnej kontroli nad polską nauką, zwłaszcza nad naukami społecznymi, w tym ekonomią (Hübner 1992, 66–67, 832; Bińko 1996, 199; Bińko 2001, 175).

Szkołę zorganizowano na wzór Instytutu Czerwonej Profesury, powstałego w 1921 roku w Moskwie, a także na wzór uniwersytetów w Cambridge i w Oxfordzie. Gmach stał przy Alei Stalina 19 w Warszawie (dziś Aleje Ujazdowskie 19);

¹ Adam Schaff (1913–2006), polityk, filozof. Członek PPR i PZPR. W 1935 r. ukończył prawo i ekonomię polityczną na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W 1945 r. ukończył studia filozofii na Uniwersytecie Moskiewskim, gdzie uzyskał doktorat i habilitację.

naukę rozpoczęto 16 października 1950 roku. Rektorem był Zygmunt Modzelewski (1900–1954), lecz szkołą, na zlecenie władz partii (Bolesława Bieruta, Jakuba Bermana, Romana Zambrowskiego), kierował dyrektor, a od 1954 roku rektor, twórca Instytutu, Adam Schaff. Celem było wychowanie wiernych PZPR wykładowców m.in. ekonomii dla uczelni², a także pracowników „frontu ideologicznego”.

Od 1953 roku Instytut mógł nadawać „aspirantom”, po obronie „pracy kandydackiej”, tytuł „kandydata nauk”. Te wzorowane na radzieckiej terminologii nazwy z grubsza odpowiadały obecnym „doktorantom”, „pracy doktorskiej” i „doktorowi”³. W przypadku ekonomii uprawnienia takie miały tylko SGPiS i SGSZ⁴. W praktyce oznaczało to scentralizowanie decyzji o naukowych awansach polskich ekonomistów w rękach twórców nowej, marksistowskiej „ekonomii politycznej”, z których żaden, jak to ujął Jan Drewnowski, profesor przedwojennej SGH, „nie miał kwalifikacji akademickich” (Drewnowski 2000, 15). W 1949 roku metodami administracyjnymi i policyjnymi⁵ opanowali oni uczelnie ekonomiczne (Czarny 2014)⁶.

Słuchaczami Instytutu byli aktywiści PZPR. Nierzadko aspiranci (i pracownicy) rekrutowali się z policji politycznej (MBP), milicji (MO) i wojska (WP). Na przykład Kazimierz Łaski w latach 1945–1950 pracował w MBP, służbę ukończył jako naczelnik wydziału i major. Seweryn Bialer był naczelnikiem, a Zygmunt Chodkiewicz zastępcą naczelnika Wydziału Szkolenia Politycznego Komendy MO w Warszawie. Włodzimierz Brus do 1949 roku był podpułkownikiem Głównego Zarządu Politycznego WP. Wiktor Herer kierował departamentem w MBP, także zakończył służbę jako podpułkownik (przykłady dotyczą tylko ekonomistów).

Schaff (1993, 205) wspominał:

[O]trzymałem [...] prawie nie ograniczone prawa [...] rekrutacji studentów, profesury, zakupu książek za granicą etc. Szybko zebrałem u siebie „śmietankę” ówczesnego towarzystwa, w szczególności gdy

² W 1949 r., także w ramach akcji „N”, PZPR usunęła z uczelni wielu „burżuazyjnych” profesorów ekonomii i ich uczniów. Drastycznie brakowało „prawomyślnych” wykładowców ekonomii z wyższym wykształceniem (Czarny 2014; Hübner 1992, 665).

³ Wprowadzono je w Ustawie z 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki i w dwóch rozporządzeniach RM z 26 kwietnia 1952 r. (Hübner 1992, 660–664).

⁴ Zob. uchwała nr 150 RM z dnia 25 lutego 1953 r., MP, 1953, A-24, poz. 283; por. uchwała nr 1116 RM z 28 listopada 1952 r., MP, 1953, A-1, poz. 12. W 1954 r. prawo nadawania tytułu kandydata nauk uzyskał IER (MP, 1954, nr 92, poz. 1019). Pozawarszawskie WSE czekały na to do 1955 r. (zob. uchwała RM z 2 lipca 1955 r. w sprawie wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk, MP z 20 lipca 1955 r., nr 65, poz. 849).

⁵ O aresztowaniach ekonomistów akademickich w drugiej połowie lat 40. XX wieku piszą m.in. Danuta Drabińska (1992, 129–130) i Jan Drewnowski (1974, 58).

⁶ Trzon tej grupy tworzyli doktoranci Edwarda Lipińskiego: Włodzimierz Brus, Bronisław Minc, Maksymilian Pohorille, Zygmunt Wyrozemski, Józef Zawadzki i Seweryn Żurawicki.

szło o studentów. Każdy członek partii z wyższym wykształceniem, niezależnie od tego, gdzie pracował (również w wojsku czy w bezpieczeństwie – wymieniam instytucje najbardziej chronione), był mój.

I w innym miejscu (Schaff 1983, 15):

Instytut był zbudowany na zasadzie ‘tutorship’, tzn., że każdy słuchacz miał swego stałego opiekuna, z którym miał się spotykać dla kontroli raz na tydzień i który był również kierownikiem jego pracy doktorskiej.

A oto charakterystyka pierwszego rocznika (rocznik 1950) aspirantów przy Wydziale Ekonomicznym IKKN zastępcy kierownika Wydziału Marii Dziewickiej:

Większość aspirantów są to tow. zdjęci z bezpośredniej pracy operatywnej, o stosunkowo słabym przygotowaniu teoretycznym, jednak o dużej praktyce pracy politycznej, w większości pochodzenia proletariackiego. Element bardzo wartościowy społecznie i politycznie. Wielu jednak opanowuje dopiero podstawowe pojęcia z ekonomii politycznej⁷.

Zdaniem Leszka Kołakowskiego z pierwszego rocznika aspirantów (Kołakowski, Mentzel 2007, 118):

[B]yło tam dużo inteligentnych ludzi, ale też i tacy, którzy od początku nastawiali się na karierę w aparacie, jak Werblan czy Jagielski.

Instytut wpajał aspirantom ideę „partyjności” nauki. Na inauguracji zajęć Bolesław Bierut mówił, że zadaniem Szkoły jest „wychowanie kadry działaczy rewolucyjnych, [...] umiejących posługiwać się orężem przodującej teorii społecznej w walce o zwycięstwo socjalizmu” (Bierut 1950). Zastępcą Schaffa był Emil Adler, który głosił, że celem nauki jest nie prawda, lecz propagandowe wspieranie socjalizmu (zob. Adler 1953). Zdaniem Beaty Bińko Instytut był intelektualnym gettem, co wzmacniało więź między słuchaczami (Bińko 1996, 214; podobnie Sittek 2000, 58–60).

Zajęcia w Instytucie zaczynały się o 8.30 i trwały – z przerwą na obiad – do 19.00; wyjścia z budynku rejestrowano. Piątek i sobota były wolne. Słuchaczom organizowano pokazy filmów niedostępnych w kinach (po seansach odbywały się dyskusje), wycieczki do teatru (sztuki oglądano na próbach generalnych), koncerty i wystawy malarskie. Elitarność szkoły podkreślała pełna zakazanych

⁷ Zob. AAN, ANS, 5/80, Sprawozdanie Wydziału Ekonomicznego (Ramowe za okres do dnia 10 XI 1950 r.).

w ówczesnej Polsce wydawnictw biblioteka z ponad 42 tys. tomów i mniej więcej 300 prenumerowanymi tytułami prasy polskiej i zagranicznej (np. sprowadzanymi specjalnie dla Kołakowskiego pismami watykańskimi).

Według Schaffa (1983, 15):

Głównym luksusem była jednak twardo przestrzegana zasada wolności i tolerancji dyskusji na niezliczonej ilości seminariów dyscyplinarnych i międzydyscyplinarnych.

Niemniej powołujący się na wiele świadectw Ryszard Sitek twierdzi, że ta:

deklarowana po latach przez Schaffa „wolność i tolerancja dyskusji” [...], jeśli była, to jedynie w zakresie ograniczonym ramami doktryny.

Sitek z aprobatą cytuje m.in. dosadną opinię, że Instytut był „skrzyżowaniem chederu z komisariatem” (28% aspirantów IKKN zadeklarowało narodowość żydowską) (Sitek 2000, 57–58; Connelly 1996, 328). Natomiast według Tadeusza Kowalika (2004):

Adam Schaff [...] stworzył warunki do względnie swobodnego rozwoju intelektualnego. Oślaniał nas, gdy byliśmy atakowani przez beton partyjny. Mieliśmy większy dostęp do literatury, czas na studia, dużo swobodnych dyskusji, choć oczywiście odbywały się one w pewnych ramach [...]. Okazało się, że ten Instytut był wylęgarnią rewizjonizmu.

Nie uważam, żeby te opinie Sitka i Kowalika były sprzeczne.

Studia trwały trzy lata (ostatni rok przeznaczono na przygotowanie pracy kandydackiej). Program obejmował po 120 godzin wykładów z „diamatu” (materializmu dialektycznego) i z „histmatu” (materializmu historycznego), 80 godzin wykładu z ekonomii politycznej i 100 godzin zajęć specjalizacyjnych. Słuchacze zdawali egzaminy z „diamatu”, „histmatu”, ekonomii politycznej, historii Polski (ze szczególnym uwzględnieniem ruchu robotniczego) oraz dwóch języków obcych (rosyjskiego i wybranego języka zachodniego). W ciągu dwóch pierwszych lat musieli przygotować dwa referaty pisemne i trzy koreferaty ustne prezentowane w trakcie seminariów. W praktyce około 15% z nich nie kończyło studiów.

Towarzyszy, którzy ukończyli studia, partia wysyłała na najważniejsze odcinki „frontu ideologicznego”. Po rocznej praktyce w wielkich zakładach przemysłowych, zwykle w Warszawie (na stanowiskach II lub nawet I sekretarzy partii)⁸, trafiali na uczelnie, do szkół partyjnych, redakcji, a nawet aparatu partyjnego.

⁸ AAN, ANS, 97/326, Notatka informacyjna dla potrzeb Archiwum Szkół Partyjnych WSNS z dnia 3 II 1977 r., podpisana: „Prorektor WSNS prof. dr hab. Ryszard Gradowski”.

3. Katedra

Kierowany przez Włodzimierza Brusa Wydział Ekonomiczny IKKN z Katedrami Ekonomii Politycznej, Historii Myśli Ekonomicznej i Podstaw Ekonomiki Polskiej Ludowej działał obok Wydziału Filozoficznego i Wydziału Historycznego. Jak w czerwcu 1951 roku informowała Maria Dziewicka:

Wydział przystąpił do pracy w warunkach trudnych. Złożyły się na to:
1. Brak doświadczenia w pracy tego typu/pracę rozpoczęto w przeciwieństwie do innych Wydziałów bez uprzedniego wyjazdu do Zw. Radzieckiego, celem zapoznania się z radzieckimi metodami pracy⁹.

Przyczyną trudności było również łączenie przez pracowników zajęć w Instytucie z obowiązkami poza Instytutem (np. z pracą w SGPiS, w SGSZ, w IER, w Szkole Partyjnej, w Wieczorowym Uniwersytecie Marksizmu-Leninizmu, w Ośrodku Szkolenia Partyjnego, w CKK dla Pracowników Nauki, w KNE PAN, w redakcji „Ekonomisty”) Ten problem istniał także w następnych latach¹⁰.

Katedra Ekonomii Politycznej Włodzimierza Brusa, która jako jedyna na Wydziale osiągnęła dojrzałą formę organizacyjną, prowadziła wykład z ekonomii i wykład z dziejów gospodarczych kapitalizmu oraz seminaria z „diamatu” i z „histmatu”. Katedra Historii Myśli Ekonomicznej Oskara Langego prowadziła wykład z historii ekonomii. Oferowano konsultacje dla aspirantów, a także (od lutego 1951 roku) dla wykładowców z innych uczelni. Przytłoczeni obowiązkami pracownicy niemal nie byli w stanie pracować naukowo. Także aspiranci mieli wiele pracy, m.in. w ramach praktyk pedagogicznych prowadzili zajęcia na innych uczelniach, np. Bialer w SGPiS, a Kowalik na UW (tak rozwiązywano problem-braku asystentów po czyszkach na uczelniach w 1949 roku).

W roku akademickim 1951/1952 zlikwidowano wydziały, które zastąpiło siedem katedr. Miejsce Wydziału Ekonomicznego zajęła Katedra Ekonomii Politycznej, w której skład wchodziły kierowane przez pracowników „zespoły”: imperializmu (Józef Zawadzki), ogólnych zagadnień okresu przejściowego (Włodzimierz Brus), ekonomiki przemysłu (Czesław Prawdzic), historii myśli ekonomicznej (Seweryn Żurawicki), zagadnień agrarnych okresu przejściowego (Maksymilian Pohorille).

Nad poziomem ideologicznym pracy czuwała Oddziałowa Organizacja Partyjna Katedry Ekonomii Politycznej, której sekretarzem w roku 1951/1952 został były więzień Auschwitz, członek KC PPR, redaktor działu politycznego „Trybuny Ludu”, 25-letni aspirant Seweryn Bialer. „Pracę partyjną” prowadzono również na zewnątrz Instytutu, oferując kursy dla innych instytucji.

⁹ Zob. AAN, ANS, 5/80, Ocena pracy Wydziału Ekonomicznego za rok 1950/51.

¹⁰ AAN, ANS, 5/80, Sprawozdanie z pracy katedry ekonomii politycznej IKKN za rok akademicki 1951/52.

W roku 1952/1953 etatowymi pracownikami Katedry byli¹¹:

Włodzimierz Brus¹² – kierownik Katedry,
Józef Zawadzki¹³ – zastępca kierownika Katedry,
Maria Dziewicka¹⁴ – zastępca kierownika Katedry,
Seweryn Żurawicki¹⁵ – sekretarz Rady Naukowej,
Feliks Stoliński¹⁶ – kierownik naukowy,
Bohdan Gliński – kierownik naukowy,
Ryszard Gradowski – kierownik naukowy,
Mieczysław Jagielski – kierownik naukowy,
Stanisław Kuziński – kierownik naukowy,
Kazimierz Łaski – kierownik naukowy.

Na etatach zatrudnieni byli również sekretarze Marian Krzak i Krystyna Knechta oraz laboranci: Juliusz Kozłowski, Hanna Jędruszczak i Bronisława Niedźwiecka.

Pracownikami kontraktowymi Katedry byli: Czesław Prawdzic¹⁷, Jerzy Te-picht¹⁸, Oskar Lange¹⁹, Gabriel Temkin²⁰, Maksymilian Pohorille²¹, Wiktor Herer²².

W Załączniku do sprawozdania z pracy Katedry Ekonomii Politycznej w roku 1952/53 jako pracownik kontraktowy występuje Bronisław Minc²³. Zmienił się też skład zespołu „pracowników (laborantów) pracowni”. Byli nimi: Hanna Jędruszczak, Juliusz Kozłowski i Piotr Kwiatkowski²⁴. W 1953 roku w Katedrze pojawiła się również Zofia Myszkowska²⁵.

¹¹ Zob. AAN, ANS, 5/80, Sprawozdanie Katedry Ekonomii Politycznej za I półrocze 1952/1953 r.

¹² Zob. Aneks biograficzny.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Zob. AAN, ANS, 5/80, Załącznik do sprawozdania 52/53. Lista pracowników i aspirantów.

²⁵ Zob. Aneks biograficzny.

Tabela 1. Aspiranci Katedry Ekonomii Politycznej IKKN, 1950–1953

Imię i nazwisko	Rocznik	Wykształcenie	Ostatnie miejsce pracy przed rozpoczęciem studiów w IKKN i zajmowane stanowisko
1. Adaszek Jerzy	1950	Państwowa Wyższa Szkoła Administracji Gospodarczej w Katowicach	Zastępca naczelnika wydziału Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy i Widowisk w Katowicach
2. Bartel Zofia	1950	Uniwersytet Lwowski, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy	Centralny Urząd Szkolnictwa Zawodowego, dyrektor Biura Kadr
3. Bialer Seweryn	1951	ANP, Wydział Nauk Społecznych	Komenda MO m.st. Warszawy, naczelnik Wydziału Szkolenia Politycznego
4. Boguszewska Żywia	1952	Uniwersytet Moskiewski, Wydział Ekonomii Politycznej (dyplom)	Absolwentka Uniwersytetu Moskiewskiego
5. Chodkiewicz Zygmunt	1950	UW, SGSZ, nieukończony Wydział Prawa i Wydział Dyplomatyczno-Konsularny	Komenda MO m.st. Warszawy, zastępca naczelnika Wydziału Szkolenia Politycznego
6. Ciepielewska Maria	1952	SGPiS (magister)	SGPiS
7. Dmochowska Barbara	1951	Instytut Handlu Radzieckiego we Lwowie, Wydział Handlowo-Ekonomiczny (magister)	Huta „Zabrze”, kierownik
8. Dusik Janina	1952	SGPiS	SGPiS, zastępca asystenta
9. Dyner Mirosław	1952	Średnie, 1 rok ANP, Wydział Społeczny	Zarząd Główny ZMP, kierownik Wydziału Zagranicznego
10. Figa Władysław	1950	UJ, 1 rok, Wydział Filologii	Wyższa Szkoła Partyjna, asystent
11. Fiszel Henryk	1951	Średnie	Centrala Tekstyliów, dyrektor
12. Gajczyk Zbigniew	1950	SGPiS, I stopnia	WP, starszy wykładowca
13. Giersz Andrzej	1951	WSNSG w Katowicach, Wydział Administracji Publicznej	Centralny Zarząd Przemysłu Szklarskiego, główny inspektor kontroli
14. Gliński Bohdan	1950	SGPiS, Wydział Planowania Przemysłu	SGPiS, młodszy asystent
15. Głowczyk Jan	1952	Magister ekonomii	WSE w Krakowie, asystent
16. Gradowski Ryszard	1950	Szkoła Średnia Handlowa	Ministerstwo Przemysłu Lekkiego

17. Gruszczyńska Daniela	1950	ANP, Wydział Społeczny, I stopnia	KC PZPR, Wydział Organizacyjny, referent
18. Jagielski Mieczysław	1950	ANP, I stopnia	Centralny Zarząd PGR, Dyrektor Kadr
19. Juraszyński Władysław	1951	SGPiS, I stopnia	SGPiS, asystent
20. Kagan Aleksander	1950	1 rok WSE w Katowicach	Zjednoczone Fabryki Okuć i Sprzętu, Dyrektor Administracyjny i Handlowy
21. Kakietek Władysław	1952	SGPiS	KC PZPR, Wydział Przemysłu Lekkiego, starszy instruktor
22. Kędziński Jan	1950	ANP, nieukończony Wydział Społeczno-Polityczny	KC PZPR, Wydział Kadr
23. Kielski Józef	1950	Średnie	KW PZPR
24. Korzeniowski Adam	1951	WSE w Łodzi	WSE w Łodzi, asystent Podstaw Marksizmu-Leninizmu
25. Kotarski Henryk	1951	WSE w Łodzi, nieukończony Wydział Planowania Przemysłu	WSE, student
26. Kotowski Czesław	1950	ANP, Wydział Społeczno-Polityczny	KW PZPR, instruktor
27. Kowalik Tadeusz	1951	WSP i UW, Wydział Prawa (magister)	Wyższa Szkoła Prawna, asystent
28. Krzeczowska (Szyr) Eugenia	1950	ANP, Wydział Społeczno-Polityczny	KC PZPR, instruktor w Wydziale Ekonomicznym
29. Krzyczkowski Karol	1950	1 rok UW, Wydział Prawa	NIK, naczelnik Wydziału Osobowego
30. Kulesza Józef	1952	PW	Kierownik Wydziału Ekonomicznego CRZZ
31. Kuziński Stanisław	1950	SGPiS, Wydział Przemysłu, I stopnia	Wydział Rolny KC PZPR, kierownik zespołu w IER
32. Lik Lucjan	1950	b.d.	Pracownik Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnego Przemysłu Włókienniczego
33. Łaski Kazimierz	1950	ANP, Wydział Dyplomatyczno-Konsularny, I stopnia	MBP, naczelnik wydziału
34. Lachowski Leonard	1952	SGPiS	SGPiS, asystent
35. Lewandowski Jędrzej	1950	ANP, Wydział Dyplomatyczno-Konsularny, I stopnia	Szkoła Partyjna przy KC PZPR, asystent

36. Mieszczankowski Mieczysław	1951	SGH	SGPiS, asystent
37. Niegowski Jan	1951	SGPiS, Wydział Planowania Przemysłu, I stopnia	SGPiS
38. Ostrowski Marian	1951	SGPiS, Wydział Planowania	SGPiS, zastępca asystenta
39. Rosiak Stanisław	1952	Średnie	KC PZPR, Wydział Przemysłu Ciężkiego, instruktor
40. Syroka Józef	1952	UŁ, Wydział Humanistyczny (magister filozofii)	Starszy asystent i kierownik katedry w Centrum Szkolenia im. Juliana Marchlewskiego
41. Tyll Alicja	1950	SGPiS	SGPiS, młodszy asystent
42. Wielburski Ryszard	1951	Lwowski Instytut Politechniczny, Wydział Rolny (SGGW, Wydział Rolny), inżynier rolnik	IER, zastępca dyrektora; SGGW zastępca profesora, kierownik katedry Ekonomiki Socjalistycznych Przedsiębiorstw Rolnych
43. Wierzbowska Zofia	1950	ANP, I stopnia	ANP i SGPiS, młodszy asystent
44. Winiewska Regina	1950	4 lata ANP	Szkoła Partyjna przy KC PZPR
45. Wiszniewski Edward	1951	UŁ, Wydział Prawno-Ekonomiczny	SGPiS, asystent
46. Zastawny Władysław	1950	WSE Katowice	Komitet Miejski PZPR, kierownik ds. szkolenia partyjnego
47. Zembrzuska Helena	1950	2 lata ANP, Wydział Społeczno-Polityczny	Wydział Kadr KC PZPR, instruktor

Źródło: AAN, ANS, 97/326, Księga Ewidencji Aspirantów 1950–1958, oraz 97/325, Skorowidz do Ewidencji Aspirantów 1950–1958.

Z Katedrą współpracowało niemal 50 aspirantów²⁶ (zob. Tabela 1). Niektórzy odeszli z IKKN, nie ukończywszy studiów (np. Jerzy Adaszek i Lucjan Lik we wrześniu 1952 roku, Maria Ciepielewska we wrześniu 1953 roku). Przyczyną były słabe wyniki w nauce i postawa polityczna. Problemy z nauką dotyczyły np. Adaszka i Lika:

Tow. Lik: *kolokwium wstępne – niedostatecznie; egzaminy z ekon. kapitalizmu i socjalizmu – niedostat.; egz. z Historii WKP/b/, Diamentu, Ruchu Robotn. zaledwie dostatecznie. [...] Jeśli chodzi o postawę partyjną jest to dobry towarzysz lecz w pracy swej niczym się nie wyróżniający.*

²⁶ Niektórzy (np. Kazimierz Łaski) byli jednocześnie etatowymi pracownikami Katedry, pełniąc funkcje kierowników naukowych i nadzorując pracę kolegów.

Tow. Adaszek: *kolokwium wstępne słabo, egzaminy z ekonomii kapitalizmu, WKP/b/ i Ruchu Robotniczego – niedostatecznie. Charakteryzuje go również brak zdolności a przede wszystkim brak zainteresowań naukowych. Opinia Komitetu Partyjnego o tow. Adaszku nie jest najlepsza. [...]*

W podsumowaniu ustalono:

[...] Tow. Adaszka i Lika – zwolnić z Instytutu. [...] [D]yrekcja uważa, że towarzysze ci nie tylko nie będą mogli napisać pracy dysercyjnej, ale nie mają danych by mogli sprostać wymogom stawianym absolwentom IKKN i z tego względu ich dalsze przebywanie w Instytucie jest niecelowe, wobec czego prosi o skierowanie ich na inny odcinek pracy²⁷.

Znaczenie kryteriów politycznych pokazuje przypadek Ciepielewskiej. Mimo dobrych ocen („b.dobrze z Materializmu Dialektycznego i Historycznego, b.dobrze z Historii WKP/b/”) decydująca okazała się opinia polityczna:

Córka rządcy majątku ziemskiego, naleciałości wynikłe z tego pochodzenia – nieprzezwykłe. Wykazuje elementy obcości, przejawiające się w wysuwaniu spraw osobistych nad sprawy partii i w nieszczerości. Uchyliła się od wykonywania obowiązków partyjnych. [...] Ogólnie wykazuje dużą płytkość polityczną. [...] W ostatnim okresie zachowuje się na terenie Instytutu bardzo powściągliwie, starając się nie zwracać na siebie uwagi. [...] Ogólna sylwetka polityczna nie kwalifikuje jej na aspiranta IKKN²⁸.

Pierwszym publicznym wystąpieniem pracowników i aspirantów Instytutu była zorganizowana wspólnie z redakcją „Nowych Dróg” Sesja Teoretyczna z 4 grudnia 1950 roku poświęcona znaczeniu prac Józefa Stalina o językoznawstwie. Organizowano także konferencje ekonomiczne. W dniach 3–5 czerwca 1951 roku odbyła się Sesja naukowa poświęcona trzeciemu wydaniu I tomu *Kapitału* Marksa, a 30 maja 1952 roku dyskusja nad książką W. Brusa i M. Pohorilego *Zagadnienia okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu*. W dniach 27 lutego–1 marca 1953 roku zorganizowano Sesję naukową poświęconą pracy Stalina, „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR”.

Absolwent IKKN Henryk Słabek (1997, 58) pisze:

Manifestowana przez nich [słuchaczy IKKN – przyp. B.Cz.] żarli-

²⁷ AAN, ANS, 5/6, Protokół nr 27 roboczego posiedzenia Dyrekcji w dniu 12 VII 1952 r., s. 1.

²⁸ AAN, ANS, 97/27, Karta Kwalifikacyjna Aspiranta pierwszego roku Ciepielewskiej Marii, s. 2, Charakterystyka podpisana przez Ryszarda Wielburskiego.

wość granicząca z ideologicznym fanatyzmem na starszych robiła wrażenie i nieraz była przyjmowana z mieszanymi uczuciami niepokojem i uznania.

Zapraszano gości, np. pracowników wydziałów gospodarczych KC PZPR, PKPG, IER, marksistowskich naukowców z zagranicy (np. Jürgena Kuczynskiego z NRD). Instytut i Katedrę wizytowali profesorowie z ZSRR (Sobór-Świdierska 2007, 378–379). W roku 1950/1951 M. Osadko nauczał ekonomii politycznej, N. Niekrasow – ekonomiki przemysłu, zaś A.W. Romanczenko – ekonomiki rolnictwa. Latem 1951 roku pomagali oni kształcić wykładowców szkół partyjnych. Niekrasowowi i Romanczenke przydzielono po dwóch–trzech aspirantów z IKKN i partyjnych asystentów z innych uczelni, którzy pomagali im sporządzać materiały dydaktyczne i przygotowywać się do wykładów. Ci sami doradcy prowadzili letnie kursy dla absolwentów uczelni z całej Polski (na polskich uczelniach praktycznie nie było wykwalifikowanych wykładowców ekonomik szczegółowych)²⁹. W roku 1951/1952 w IKKN nauczało już pięciu „towarzyszy radzieckich”³⁰.

Składane w Moskwie sprawozdania radzieckich doradców zawierają m.in. opinie, że Schaff, Adler i Brus promują „niepolskich” pracowników. Jadwiga Siekierska (kierująca w IKKN katedrą „diamatu” i „histmatu”) miała stwierdzić w rozmowie, że „Polacy nie nadają się do pracy naukowej”. Niekrasow pisał (za: Sobór-Świdierska 2007, 378):

Schaff, Adler, Brus – polscy Żydzi popierani przez członków kierownictwa PZPR, przeprowadzają swoją linię w doborze kadr kierowniczego ogniwa wykładowców instytutu i aspirantów.

Trudno rozstrzygnąć, czy te opinie odzwierciedlały konflikty narodowościowe w Instytucie, czy też w zamyśle autorów miały stać się argumentem w trwającej właśnie w ZSRR kampanii „walki z kosmopolityzmem” („syjonizmem”).

4. Wpływ aspirantów z IKKN na polską ekonomię

Opinie o IKKN/INS i jego absolwentach, w tym o ekonomistach, są zróżnicowane. Schaff tak wspominał „swoją” Instytut, który nazywał „partyjną Post Graduate School na najwyższym poziomie” (Schaff 1993, 204):

²⁹ Na przykład w sierpniu 1951 r. Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki zorganizowało w Cieplicach IV kurs dla ekonomistów, na którym ekonomikę rolnictwa wykladał właśnie profesor A.W. Romanczenko z Instytutu Ekonomicznego w Moskwie (Romanczenko 1951, 39).

³⁰ AAN, ANS, 5/12, Notatka w sprawie wykorzystania pobytu profesorów Niekrasowa i Romanczenki; por. Connelly 1996, 331.

Był to prawdziwy „klejnot w mojej koronie”, nic większego w życiu nie stworzyłem. I stąd moje przywiązanie do jego alumnów (było ich około 800), elita rozproszona dziś w kraju i za granicą. Jest tak, że każdy z nich, gdy spotyka się ze swoim b. rektorem w cztery oczy, stoi na baczność. A mam takich typu „swoją człowieka w Hawanie” wszędzie: w KGB i w CIA, b. członków kolejnych składów Biura Politycznego (w każdym był przynajmniej jeden INS-owiec), premiera, wicepremierów, ministrów, ambasadorów, kupę profesorów itd. itp. Również czołówka ruchu dysydenckiego to b. INS-owcy.

Jednakże John Connelly wskazuje, iż co prawda warunkiem przyjęcia do IKKN był m.in. 4-letni staż w partii, lecz aż jedna trzecia słuchaczy nie miała wyższego wykształcenia (Connelly 1996, 330; por. Hübner 1992, 652):

Słabości studentów odpowiadała słabość nauczycieli. Schaffa wizja współpracy tutorów ze studentami, jak w Oksfordzie i Cambridge, nigdy się nie zmaterializowała; w rzeczywistości często bardziej zaawansowani studenci uczyli tych mniej zaawansowanych. Z 13 członków starszej kadry nauczającej w 1953 r. pięć osób miało doktorat (doktorat, nie habilitację) a jedna osoba miała tytuł radzieckiego kandydata nauk. Pozostałych 22 nauczycieli było magistrami, w tym kilka osób było dyrektorami departamentów. Schaff zmuszony był zabiegać o mianowanie członków tej pierwszej grupy profesorami „nadzwyczajnymi”, żeby zapobiec ich wykluczeniu na mocy prawa z opieki nad dysertacjami [tłum. – B. Cz.].

Także zza słów Heleny Hagemeyerowej³¹ na II Zjeździe Ekonomistów wyłania się inny niż Schaffa obraz młodych naukowców ekonomistów, pierwszych absolwentów IKKN (i SGPiS) („Dyskusja...” 1956, 107–108):

Za zjawisko najbardziej szkodliwe uważa mówczyni programowo uprawiany na marksistowskich uczelniach antymarksistowski, antyracjonalistyczny, antynaukowy, średniowieczny proceder [...] syste-

³¹ Helena Hagemeyer, z domu: Tatar-Zagórska, (1921–2001), ekonomista. Od 1947 r. członek PPS (wykluczona z partii w 1949 r.; zrehabilitowana w 1957 r.). W 1945 r. uzyskała tytuł magistra SGH, potem była starszym asystentem i wykładowcą w Katedrze Ekonomii Edwarda Lipińskiego na tej uczelni. Z pracy usunięto ją w 1949 r., po utworzeniu SGPiS. W 1950/1951 r. asystent przy Lipińskiego katedrze ekonomii politycznej na Wydziale Prawa UW, zwolniona w 1951 r. W latach 1952–1957 redaktor w PIW (w Redakcji Klasyków Literatury Polskiej). Jej mąż, profesor ekonomii, wykładowca, Włodzimierz Hagemeyer został aresztowany w lutym 1952 r., pozostawał w śledztwie do czerwca 1954 roku, został uwolniony bez sądu) (zob. przemówienie Lipińskiego na VI Sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN, *Sprawozdanie...* 1956, 67–68).

matycznego ujednostrobniania umysłowego rozwoju studenta, oduczenia go samodzielnego dostrzegania problemów, nie mówiąc już o ich analizie, proceder zastępowania nauki przez apologię i propagandę [...].

[H]odowano u nas dwojakiego rodzaju ludzi: po pierwsze, z narybku „miękkiego” umysłowo – irracjonalistycznych, arealistycznych, fidelistycznych, naiwnych a fanatycznych pseudomarksistów; po drugie, z narybku „twardszego” nieco intelektualnie, za to moralnie większego – cyników, symulantów ideologii, hochsztaplerów socjalizmu. [...] Jeśli dzisiaj na Zjeździe zabiera głos młoda kadra przeszkolona w tym okresie, to nie jest to zasługa [...] systemu pracy dydaktycznej w owym okresie, lecz raczej jego braków: tego, że system ten nie został jeszcze „dopięty na ostatni guzik” [...] – i tego, że niski poziom uprawianej apologetyki był dość rażący na to, by spowodować wśród zdolniejszych młodych ludzi samozachowawcze odruchy intelektualne.

Ogólnie rzecz biorąc, zdaniem Connelly’ego, twórcy IKKN nie osiągnęli swoich celów (Connelly 1996, s. 325):

Instytut jedynie w bardzo niewielkim stopniu przyczynił się do umocnienia marksizmu-leninizmu w środowisku akademickim. [Do 1956 r. – przyp. B.Cz.] zaledwie 39 jego absolwentów podjęło pracę jako nauczyciele akademicy [...].

W innym miejscu Connelly (1996, 342–343) pisze:

Okolo trzech tuzinów absolwentów IKKN/INS, którym udało się zdobyć wyższe wykształcenie do 1956 r., praktycznie rozplynęło się wśród tysięcy niepartyjnych naukowców. To środowisko przekształciło ich, a nie oni środowisko. Było tak nawet w dziedzinie nauk społecznych. Wpływ IKKN/INS był tu ograniczony przede wszystkim do socjologii i filozofii.

W przypadku ekonomii te diagnozy Connelly’ego wymagają zasadniczej korekty. W szczególności sądzę, że wpływ aspirantów Katedry Ekonomii Politycznej z IKKN na polską ekonomię był potężny³².

³² Oczywiście Katedra Ekonomii Politycznej w IKKN wpływała na polską ekonomię nie tylko poprzez swoich aspirantów. Jej pracownicy przygotowali wytyczne pt. *Przykładowa tematyka rozpraw dla uzyskania stopnia naukowego w zakresie ekonomii politycznej i historii myśli ekonomicznej* („Przykładowa...” 1952). Po 1949 r. były one wzorcem dla zainteresowanych karierą naukową polskich ekonomistów. Oto przykłady tych tematów: *Socjalistyczny system gospodarczy i jego wyższość nad kapitalizmem (w całokształcie lub w poszczególnych dziedzinach gospodarki narodowej)*, *Stalinowska zasada kojarzenia*

Po 1949 roku PZPR zablokowała awanse niemarksistowskich ekonomistów (Hübner 1992, 659; Haugstad 2008, 239)³³. Byli aspiranci z IKKN, podobnie jak np. aspiranci z SGPiS³⁴, nie mieli zatem wielu konkurentów. Trafiali na uczelnie, a wsparcie partii powodowało, że bez trudu publikowali artykuły i książki (często w czasopismach i wydawnictwach opanowanych przez kolegów z Instytutu). Niemal równie szybko jak np. Brus zostawali docentami i profesorami (Brus obronił doktorat we wrześniu 1951 roku, a w styczniu 1952 był już profesorem SGPiS, a Łaski obronił pracę kandydacką w 1954 roku, a w 1955 został docentem etatowym SGPiS). W latach 1954–1956 ponad 30% decyzji o takich awansach CKK podjęła w trybie umożliwiającym ominięcie wymogu posiadania przez kandydata odpowiedniego dorobku naukowego, w 1954 roku było to 44% decyzji³⁵. Ci docenci i profesorowie „produkowali” potem swoich doktorów. Tylko w latach 1958–1963 na WNE UW obroniono 33, w SGPiS 120, a w całej Polsce 329 prac doktorskich z ekonomii (Haugstad 2008, 271–272). Skutkiem był gwałtowny rozrost tkanki „ekonomii politycznej” – populacja utytułowanych „ekonomistów politycznych” namnażała się wykładniczo i szybko osiągnęła liczebność setek osób³⁶.

interesów społecznych i osobistych w kolchozach i jej realizacja w spółdzielniach produkcyjnych w Polsce, Pasożytnictwo i gnienie w gospodarce Polski imperialistyczno-obszarniczej, Agraryzm w Polsce Ludowej – kułacka ideologia przekształcenia Polski w rolnicze zaplecze imperializmu. W tej pracy nie zajmuję się tego rodzaju działaniami Brusa i jego pomocników.

³³ Służyła temu m.in. utworzona w 1951 r. CKK do Spraw Pracowników Nauki (jej nazwa się zmieniała). Do 1956 r. rozstrzygający wpływ na jej, dotyczące ekonomistów, decyzje miał Brus (choć członkami CKK byli też Lange i Zawadzki) (Haugstad 2008, 223). Po latach w składzie Komisji pojawili się absolwenci IKKN (np. w kadencji 1973–1976 Lewandowski i Zastawny, w dwóch następnych kadencjach Gliński i Lewandowski, a po przerwie, w kolejnej kadencji Gliński i Zastawny). Jeszcze na początku XXI w. w składzie CKK figurował aspirant rocznika 1954 Instytutu Jerzy Kleer (AAN, MSzW, CKK: 7/26, 7/29, 7/31; *Informator Nauki Polskiej...*).

³⁴ W 1954 r. w SGPiS było 31 aspirantów (m.in. Ryszard Cheliński, Henryk Chołaj, Zygmunt Knyziak, Edward Nabel, Józef Pajestka). Wielu aspirantów z SGPiS nie było ekonomistami, lecz np. statystykami (Drabińska 1992, 290–291).

³⁵ Na poziomie pomocniczych pracowników nauki przyśpieszaniu awansów służyły m.in. interwencje ministerstwa (np. Pohorille, który nie był magistrem, w 1951 r. doktoryzował się dzięki pozwoleniu ministra), a także – w przypadku IKKN – system aspirantury (np. Fiszel i Kielski, którzy mieli tylko wykształcenie średnie, w IKKN zostali kandydatami nauk). W przypadku samodzielnych pracowników naukowych podobną funkcję spełniał artykuł 49 punkt 3 Ustawy z 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Haugstad 2008, 231).

³⁶ Ten proces zaczynał się m.in. od Lipińskiego, promotora doktoratów Brusa, Minca, Pohorillego, Wyzozemskiego, Zawadzkiego i Żurawickiego, którzy wkrótce zaczęli promować własnych doktorów. W tym sensie rację ma zatem doktorant Brusa Edward Łukawer, kiedy pisze o Lipińskim: „my wszyscy z niego” (Łukawer 2008, 38).

Procesy te nie zostały odwrócone po 1956 roku. Ze stanowisk eliminowano przedwojennych ekonomistów, którzy objęli je powtórnie na fali październikowej „odwilży” (np. wybrany przez pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego na rektora Wincenty Styś nie został zatwierdzony przez ministra). Nie doszło do istotnych zmian w redakcjach (np. w redakcji „Ekonomisty”). Przez chwilę złagodzona, cenzura uległa zaostreniu.

O sytuacji w polskiej ekonomii tuż po 1956 roku pisał świadek epoki Józef Nowicki (vel Jan Rafa)³⁷ (Rafa 1988, 12):

Stopniowo [...] bardziej śmiałe tezy zostają „wyciszone”, odważniejsze prace „poprawione” przed drukiem (najczęściej poprzez wymuszanie na autorach potrzebnych zmian, śmielsze programy nauczania ekonomii „zmodernizowane”, a „nowe twarze” wśród pracowników naukowych [...] – „neutralizowane” przez „janczarów” marksizmu, kształconych w specjalnie w tym celu powołanej do życia wyższej szkole partyjnej zwanej: Instytut Kształcenia Kadr Naukowych.

Ograniczony charakter zmian, do których doszło po 1956 roku, potwierdziła antysemicka kampania z marca 1968 roku, która na chwilę obnażyła mechanizm działania peerelowskiej ekonomii, w tym decydującą rolę pozapoznawczych (np. politycznych, rasowych) kryteriów oceny prac i ludzi (zob. np. Osiatyński 1984; *Gazeta SGH* 1998; Dwilewicz 2006).

Aspiranci z IKKN na wiele szczegółowych sposobów wsparli swoich nauczycieli i wychowawców, którzy w 1949 roku siłą przejęli wpływy na uczelniach ekonomicznych. Zostawali m.in. ich bezpośrednimi współpracownikami. Na przykład na utworzonym w 1953 roku Wydziale Ekonomii Politycznej UW w 1957 roku w dziesięcioosobowej Katedrze Ekonomii Politycznej razem z byłymi pracownikami IKKN, Brussem, Langem, Morecką i Zawadzki, pracowali byli aspiranci Instytutu: Bartel, Fiszal i Lewandowski³⁸. W czteroosobowej Katedrze Historii Myśli Ekonomicznej jej kierownika Żurawickiego wspierał Chodkiewicz. Jeszcze u schyłku lat 80. XX wieku Katedrą Spółdzielczości WNE UW kierował Kleer z rocznika 1954 wychowanków Instytutu (zob. *Informator Nauki Polskiej...*).

³⁷ Pod pseudonimem Jan Rafa ukrywał się profesor ekonomii Józef Nowicki (1917–1989), absolwent przedwojennej SGH, wieloletni kierownik Katedry Ekonomii Politycznej na Wydziale Handlu Zagranicznego SGPiS i znany historyk polskiej myśli ekonomicznej (m.in. prace: *Szkoła szwedzka w ekonomii politycznej*, PWN, Warszawa 1984, *Teoria ekonomii II Rzeczypospolitej*, KiW, Warszawa 1988; *Luminarze polskiej teorii ekonomii XX wieku*, PWE, Warszawa 1991).

³⁸ Jednocześnie Zawadzki był dziekanem Wydziału Ekonomicznego i kierował Katedrą Ekonomii Politycznej w WSNS, w której pracowali także m.in. Lewandowski, Łaski, Mieszczankowski, Morecka, Pohorille, Temkin, Winiewska, Żurawicki. Jest to ilustracja szerszego zjawiska – praca w kilku uczelniach jednocześnie umożliwiała stosunkowo niewielkiej liczbie osób skuteczne kontrolowanie całej polskiej ekonomii.

Razem z Brussem, Mincem, Pohorillem, Zawadzkiem i Żurawickim absolwenci Instytutu zarządzali polską ekonomią. Na przykład Kielskiego partia wysłała do Wrocławia jako kierownika zabranej Wincentemu Stysiowi Katedry Ekonomii na Uniwersytecie (w 1957 roku, po antysemickich zajściach na Uniwersytecie, Kielski wyemigrował z Polski). W WSE w Katowicach Katedrą Ekonomiki Przemysłu kierował Aleksander Kagan. W czasach PRL katedrami ekonomii politycznej kierowali również Fiszel (WNE UW), Tadeusz Grabowski (rocznik 1954) (WAP, Wydział Ekonomiczno-Wojskowy), Lewandowski (WNE UW), Łaski (SGPiS), Zastawny (WSE w Katowicach). Mieszczankowski był dziekanem Wydziału Ekonomicznego WSNS, Lewandowski był dziekanem WNE UW. Łaski był dziekanem i prorektorem w SGPiS. Kielski był prorektorem WSE we Wrocławiu. Ostrowski był dyrektorem IGN w Warszawie. Zastawny został rektorem WSNS w Warszawie. Lewandowski był wiceprzewodniczącym KNE PAN. Absolwenci IKKN kierowali PTE (np. Łaski został przewodniczącym Warszawskiego Oddziału PTE, Zastawny i Zbigniew Madej (rocznik 1955) byli wiceprezesami PTE, Mieszczankowski był sekretarzem generalnym ZG PTE, Lewandowski był członkiem Rady Naczelnej PTE, a Główniczek i Wiszniewski byli członkami Prezydium ZG PTE) (Połomski 2010; *Informator Nauki Polskiej...*; Orłowska, Orłowski 1985).

Razem ze swoimi mistrzami wychowankowie Instytutu kontrolowali publikacje. Na przykład, od 1955 roku Krzeczowska (Szyr) nadzorowała jawne wydawnictwa GUS o gospodarce PRL (w tym Rocznik Statystyczny). Gajczyk w 1954 roku został dyrektorem w „Polgocie”, a potem, w 1968 roku, redaktorem naczelnym PWE, najważniejszego w PRL wydawnictwa ekonomicznego (przed 1961 rokiem PWE nosiło nazwę Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Polgos) Redaktorem naczelnym tygodnika „Życie Gospodarcze” został najpierw Kowalik, a potem Główniczek, „Studiami Ekonomicznymi” kierował Mieszczankowski, a „Gospodarką Planową” – Ostrowski. Wymowny jest przykład „Ekonomisty”, najważniejszego ekonomicznego czasopisma naukowego w Polsce. Od 1955 do 1989 roku przez Radę Redakcyjną i Komitet Redakcyjny „Ekonomisty” przewinęli się: Paweł Glikman (absolwent Instytutu z rocznika 1955), Tadeusz Grabowski (rocznik 1954), Kowalik, Kuziński, Lewandowski, Zbigniew Madej (rocznik 1955), Mieszczankowski, Ostrowski, Zastawny. Swoje funkcje pełnili przez wiele lat (np. Kuziński 7 lat, Lewandowski 5 lat, Mieszczankowski 21 lat, Ostrowski 29 lat).

Razem z Brussem, Mincem, Pohorillem, Zawadzkiem i Żurawickim aspiranci z IKKN pisali podręczniki do ekonomii politycznej kapitalizmu, ekonomii politycznej socjalizmu i historii myśli ekonomicznej (np. Chodkiewicz, Grabowski, Gradowski, Kowalik, Mieszczankowski, Lewandowski, Henryk Flakierski z rocznika 1955). Tłumaczyli i redagowali przekłady podręczników ekonomii, np. Winiewska i Gradowski redagowali przekład „oficjalnego” radzieckiego podręcznika ekonomii politycznej socjalizmu, który ukazał się w Polsce w 1955 roku nakładem Książki i Wiedzy (zob. Ostrowitianow *et al.* 1955).

Razem ze swoimi nauczycielami i wychowawcami kandydaci nauk i aspiranci z IKKN przygotowywali najważniejsze peerelowskie encyklopedie ekonomiczne. Na przykład Gajczyk należał do Komitetu Redakcyjnego wydanego przez „Polgos” w 1958 roku. *Małego Słownika Ekonomicznego*. Gajczyk, Gliński i Łaski należeli do Komitetu Redakcyjnego *Małej Encyklopedii Ekonomicznej* (PWE 1961), a Gliński do Komitetu Redakcyjnego jej wydania z 1974 roku. Pisali hasła do tych encyklopedii (np. Chodkiewicz, Gajczyk, Gliński, Głowczyk, Grabowski, Lewandowski, Łaski, Wiszniewski i Zastawny).

Wreszcie, obok prac Brusa, Minca, Pohorillego, Zawadzkiego, Żurawickiego książki i artykuły absolwentów Instytutu regularnie pojawiały się w księgarniach i w czasopismach ekonomicznych. Na przykład w „Ekonomiście”, od numeru 2/1952 do numeru 4/1956, ukazało się łącznie 31 prac słuchaczy Instytutu. Po 5 razy publikowali Bialer i Fiszel, 4 razy – Łaski, po 3 razy – Kagan i Kuziński, po 2 razy – Gajczyk, Kowalik, Krzyczkowski i Mieszczankowski, po jednej publikacji odnotowali Chodkiewicz, Gliński, Głowczyk, Gradowski, Jagielski, Kielski i Wielburski. Niemal w każdym numerze „Ekonomisty” ukazywały się w tym okresie 1–2 prace aspirantów z IKKN (zob. „Ekonomista”, różne roczniki). Definiowały one obowiązujące po 1949 roku nowe standardy naukowości w polskiej ekonomii.

Tabela 2. Losy aspirantów z Katedry Ekonomii Politycznej IKKN

Imię i nazwisko	Rocznik	Skierowany do pracy w:	Wpływ na polską ekonomię:
1. Bartel Zofia	1950	UW	Pracownik Katedry Ekonomii Politycznej na UW. Profesor ekonomii w PRL. Autorka artykułów i książek z ekonomii.
2. Bialer Seweryn	1951	INS	Ekonomista w PAN. W 1956 r. poprosił o azyl w NRF. Wyjechał do USA, gdzie pracował m.in. jako profesor na Uniwersytecie Columbia.
3. Boguszewska (Kaczmarek) Żywia	1952	PW	W końcu lat 80. XX w. docent m.in. w Międzywydziałowym Instytucie Nauk Ekonomiczno-Społecznych PW (specjalizacja – ekonomia polityczna socjalizmu). Autorka prac z ekonomii i nauk politycznych.
4. Chodkiewicz Zygmunt	1950	KiW, UW	Na początku lat 60. XX w. m.in. zastępca profesora na Wydziale Ekonomii Politycznej UW. Autor książek i podręczników z ekonomii. Tłumacz literatury ekonomicznej.
5. Ciepielewska Maria	1952	Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego	Profesor ekonomii w PRL. Pracownik SGPiS, Spółdzielczego Instytutu Badawczego, UMCS w Lublinie. Specjalista w dziedzinie ekonomii rolnictwa i integracji gospodarczej. Autorka artykułów i książek z ekonomii.

6. Dmochowska Barbara	1951	Komitet Wojewódzki PZPR, Warszawa/ Politechnika – Gliwice	Pracownik Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach.
7. Dusik Janina	1952	PW	Pracownik PW.
8. Dyner Mirosław	1952	KC PZPR	Autor książek z ekonomii. Dziennikarz „Życia Gospodarczego”.
9. Figa Władysław	1950	Ośrodek Szkolenia Partyjnego, Warszawa/ Kraków	Pracownik Muzeum Ruchu Rewolucyjnego, Kraków.
10. Fiszel Henryk	1951	PKPG	Profesor ekonomii w PRL, kierownik Katedry Ekonomii Politycznej na WNE UW). Autor artykułów i książek z ekonomii. Członek Rady Programowej „Gospodarki Planowej”. Pracownik KPRM.
11. Gajczyk Zbigniew	1950	Akademia Wojskowa im. Dzierżyńskiego	Pracownik Katedry Ekonomii Politycznej w WAP. Dyrektor i Redaktor Naczelny PWE. Autor artykułów ekonomicznych, tłumacz literatury ekonomicznej.
12. Giersz Andrzej	1951	Ministerstwo Materiałów Budowlanych	Minister Gospodarki Komunalnej. Minister Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych.
13. Gliński Bohdan	1950	INS	Profesor ekonomii w PRL (INS, WSNS, UW). Dyrektor Zespołu w KPRM. Przewodniczący Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania PAN.
14. Głowczyk Jan	1952	INS	Doktor ekonomii w PRL. Redaktor naczelny „Życia Gospodarczego”. Autor książek z ekonomii. Członek władz PTE. Sekretarz KC PZPR. Członek BP KC PZPR.
15. Gradowski Ryszard	1950	INS	Profesor ekonomii w PRL. Prorektor IKKN i WSNS. Autor książek i podręczników z ekonomii.
16. Gruszczyńska Daniela	1950	KC PZPR, Wydział Nauki	Pracownik Instytutu Planowania, autorka książek z ekonomii.
17. Jagielski Mieczysław	1950	KC PZPR, Wydział Rolny	Profesor ekonomii w PRL. Autor książek ekonomicznych. Wicepremier, członek BP KC PZPR.
18. Juraszyński Władysław	1951	PKPG	Autor prac ekonomicznych.
19. Kagan Aleksander	1950	Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Stalinogród	Kierownik Katedry Ekonomiki Przemysłu w WSE w Katowicach.

20. Kakietek Władysław	1952	Ministerstwo Przemysłu Lekkiego	Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Przemysłu Lekkiego.
21. Kędziński Jan	1950	Komitet Wojewódzki PZPR, Warszawa	Pracował w MSW.
22. Kielski Józef	1950	WSE, Wrocław	Przejął po Wincentym Stysiu Katedrę Ekonomii Politycznej na UW. Prorektor WSE we Wrocławiu. W 1957 r. wyemigrował z Polski.
23. Korzeniowski Adam	1951	KC PZPR, Wydział Propagandy	Pracował jako sekretarz ambasady w Moskwie.
24. Kotarski Henryk	1951	Do dyspozycji KC PZPR	Odszedł z Instytutu w grudniu 1952 r. Potem pracował na UŁ, Wydział Ekonomiczny.
25. Kotowski Czesław	1950	Centralny Ośrodek Szkolenia Partyjnego, Warszawa	Pracował w MHZ.
26. Kowalik Tadeusz	1951	INS	Profesor ekonomii w PRL. Redaktor naczelny „Życia Gospodarczego”. Członek redakcji „Ekonomisty”. Znany polski rewizjonista. Po 1989 r. znany krytyk sposobu zmiany ustroju gospodarczego w Polsce.
27. Krzeczowska (Szyr) Eugenia	1950	GUS	Od 1954 r. doradca Prezesa GUS (nadzorowała pracę 3 departamentów). Od 1955 r. kierowała Komitetem Redakcyjnym GUS (do 1981 r.) i pracami nad przygotowaniem i rozwojem jawnych wydawnictw GUS, w tym Rocznika Statystycznego o gospodarce PRL. Dyrektor ZBSE GUS (docent). Autorka prac ekonomicznych i statystycznych.
28. Krzyczkowski Karol	1950	Centralny Ośrodek Szkolenia Partyjnego	Pracował w Warszawskim Komitecie Wojewódzkim PZPR, Wydział Ekonomiczny.
29. Kulesza Józef	1952	CRZZ	Przewodniczący KPRM. Wicepremier.
30. Kuziński Stanisław	1950	INS/KC PZPR	Profesor ekonomii w PRL. Członek Rady Redakcyjnej „Ekonomisty”. Kierownik Wydziału Przemysłu Lekkiego, Handlu i Budownictwa KC PZPR i Wydziału Ekonomicznego KC PZPR. Prezes GUS.

31. Lachowski Leonard	1952	b.d.	Doktor ekonomii w PRL. Dyplomata. Pracownik MHZ. Dyrektor Polimexu i Elektrimu.
32. Lewandowski Jędrzej	1950	Dwuletnia Szkoła Partyjna	Profesor ekonomii w PRL. W latach 1954–1996 pracownik WNE UW, kierownik katedry ekonomii politycznej, dziekan WNE UW. Członek redakcji i Rady Programowej „Ekonomisty”. Autor artykułów, książek i podręczników ekonomicznych.
33. Łaski Kazimierz	1950	INS	Profesor ekonomii w PRL. Autor książek i podręczników ekonomicznych. Kierownik Katedry Ekonomii Politycznej w SGPiS. Dziekan i prorektor w SGPiS. Członek najwyższych władz PTE. Po 1968 r. wyemigrował do Austrii, gdzie pracował m.in. jako profesor na Uniwersytecie Johanna Keplera w Linzu.
34. Mieszczankowski Mieczysław	1951	KC PZPR, Wydział Organizacyjny/WSNS	Profesor ekonomii w PRL. Dziekan Wydziału Ekonomicznego WSNS. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Finansów, redaktor naczelny „Studiów Ekonomicznych” ZNE PAN, członek redakcji i Zastępca Przewodniczącego Rady Redakcyjnej „Ekonomisty”, autor artykułów i książek ekonomicznych. Członek najwyższych władz PTE.
35. Niegowski Jan	1951	PKPG	Pracował w KPRM. Autor książek ekonomicznych.
36. Ostrowski Marian	1951	GUS	Profesor ekonomii w PRL. Dyrektor IGN. Pracownik ANS. Autor artykułów, książek i podręczników ekonomicznych. Redaktor naczelny „Gospodarki Planowej”. Członek Rady Redakcyjnej „Ekonomisty”.
37. Rosiak Stanisław	1952	KC PZPR/ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	Po studiach w IKKN wyjechał za granicę.
38. Syroka Józef	1952	Szkoła Partyjna im. Marchlewskiego	Pracownik Wydziału Rolnego KC PZPR.
39. Tyll (Zbiniewicz) Alicja	1950	CRZZ	Pracownik CRZZ.
40. Wielburski Ryszard	1951	KC PZPR, Wydział Rolny	Pracownik Wydziału Rolnego KC PZPR.
41. Wierzbowska (Lewandowska) Zofia	1950	Dwuletnia Szkoła Partyjna/WSNS	Profesor ekonomii w PRL. Pracownik WSNS. Autor prac ekonomicznych.

42. Winiewska Regina	1950	Dwuletnia Szkoła Partyjna/WSNS	Pracownik Katedry Ekonomii Politycznej WSNS.
43. Wiszniewski Edward	1951	Ministerstwo Handlu Wewnętrznego	Kierownik Katedry Ekonomiki Konsumpcji na Wydziale Handlu SGPiS. Profesor ekonomii w PRL. Redaktor naczelny miesięcznika „Reklama” i „Spółdzielczego Kwartalnika Naukowego”. Członek najwyższych władz PTE.
44. Zastawny Władysław	1950	WSE, Stalinogród (obecnie Katowice)	Kierownik Katedry Ekonomii Politycznej WSE w Katowicach. Rektor WSNS. Profesor ekonomii w PRL. Członek redakcji „Ekonomisty”. Członek najwyższych władz PTE.
45. Zembrzuska Helena	1950	KC PZPR, Wydział Rolny	Pracownik Wydziału Rolnego KC PZPR.

Źródło: AAN, ANS, 97/328, Listy aspirantów z rekrutacji 1950/51 r., 1951/52 r. i 1952/53 r., którzy ukończyli Instytut i zostali skierowani do pracy; AAN, ANS, 97/327, Wykazy aspirantów INS z rekrutacji r. akademickiego 1951/52, 1952/53 i 1952/53, którzy po zdaniu minimum kandydackiego zostali skierowani do pracy w r. 1953, w r. 1954 i w r. 1955.

Po 1950 roku młodzi ekonomiści z IKKN inaczej jeszcze wpływali na polską ekonomię. Na przykład w czerwcu 1956 roku w „Życiu Gospodarczym” ukazał się głośny manifest liczącej 31 osób grupy tzw. młodoturków, w powszechnej opinii reprezentantów „nowej generacji” polskich ekonomistów (zob. Brzeski *et al.* 1956, 1–2). Trzon tej grupy stanowili wychowankowie IKKN/INS: Ciepielewska, Francuz (rocznik 1955), Gliński, Juraszyński, Kowalik, Łaski, Mieszczankowski, Niegowski, Ostrowski, Wiszniewski. „Młodoturcy” byli bardzo aktywnymi uczestnikami II Zjazdu Ekonomistów Polskich (Haugstad 2008, 264).

Tabela 2 zawiera więcej informacji o losach aspirantów z Katedry Ekonomii Politycznej IKKN³⁹. Pozwalają one jeszcze lepiej uzmysłowić sobie skalę ich wpływu na polską ekonomię.

5. Zakończenie

Jak sądzę, przeprowadzona analiza uzasadnia twierdzenie, że obok powstałej w 1949 roku „mincówki” (ówczesna popularna nazwa SGPiS) IKKN był jednym z głównych narzędzi, za pomocą których PZPR przekształciła polską ekonomię w marksistowską „ekonomię polityczną”. W szczególności uczniowie i wychowankowie Brusa po ukończeniu Instytutu obsadzili kluczowe stanowiska w struk-

³⁹ Zob. AAN, ANS, 97/326, 97/325; *Kto jest kim...* (1984); *Kto jest kim...* (1989); Mołdawa (1991); Wrzesiński (1995); *Współcześni Uczni Polscy...* (2000); Połomski (2010).

turach tej ekonomii. Dzięki temu uzyskali silny wpływ na najważniejsze aspekty jej działania, od dostępu do informacji o gospodarce, przez badania i nauczanie ekonomii, po publikacje prac ekonomicznych. Oznacza to, że opinia Connelly'ego („Instytut jedynie w bardzo niewielkim stopniu przyczynił się do umocnienia marksizmu-leninizmu w środowisku akademickim”) w przypadku ekonomii nie ma dobrego uzasadnienia.

W drugiej połowie lat 50. XX wieku znaczenie przemianowanego na Instytut Nauk Społecznych IKKN malało. Brus odszedł z Instytutu w 1956 roku i po niedługim czasie został jednym z głównych polskich „rewizjonistów”. Sam Instytut rozwiązano w 1957 roku. Wkrótce, na mocy Ustawy z dnia 5 listopada 1958 roku o szkołach wyższych, tytuł kandydata nauk zastąpiono tytułem doktora, a uczelnie odzyskały prawo do jego nadawania⁴⁰. Kandydaci nauk uzyskali prawo do „starego” tytułu doktora. Dzięki temu absolwenci programów aspirantury w IKKN, w SGPiS i w Związku Radzieckim stali się nieodróżnialni od innych doktorów i skutecznie wtopili się w otoczenie. W taki sposób dobiegł końca Schaffa ambitny projekt stworzenia marksistowskiej elity m.in. w ekonomii.

⁴⁰ Zob. Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, „Dziennik Ustaw RP”, nr 68 poz. 336, s. 859–872.

ANEKS BIOGRAFICZNY⁴¹

WŁODZIMIERZ BRUS (1921–2007) urodził się w Płocku w rodzinie inteligentnej. W latach 1936–1938 członek RZNMS (szkolna „przybudówka” KZMP). We wrześniu 1939 r., jak wielu polskich Żydów, uciekł przed hitlerowcami do ZSRR. W latach 1941–1948 kolejno członek Komsomołu, ZPP, PPR i PZPR. W latach 1944–1949 oficer polityczny w WP, służbę ukończył w stopniu podpułkownika. W latach 1947–1950 redaktor w partyjnym miesięczniku „Nowe Drogi”. Studiował ekonomię na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (1938/1939) i w Instytucie Handlu Radzieckiego (1940/1941) we Lwowie. Ukończył w 1942 r. Saratowski Instytut Planowania, po czym został aspirantem na Uniwersytecie Leningradzkim (ewakuowanym do Saratowa) i – w 1944 r. – starszym wykładowcą Saratowskiego Instytutu Kredytowo-Ekonomicznego. Przejmując Wydział Ekonomiczny IKKN, Brus miał 29 lat, był magistrem i kierował już (m.in.) Katedrą Ekonomii Politycznej w SGPiS. Doktorat obronił w 1951 r., w 1952 r. został profesorem nadzwyczajnym w SGPiS. W Instytucie pracował w latach 1950–1957.

SEWERYN CHAJTMAN (1919–2012) urodził się w Warszawie, ojciec był rzemieślnikiem i drobnym kupcem. W 1939 r. skończył Państwową Wyższą Szkołę Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie. Członek Organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Życie”. Od 1940 r. pracował jako konstruktor w Parowozowni Wschód we Lwowie i dla Armii Czerwonej. Od 1942 r. walczył m.in. pod Leningradem i pod Wielkimi Łukami (ciężko ranny). Od 1943 r. pracował w Moskwie m.in. jako starszy inżynier w fabryce obrabiarzek „Frezer”. Członek ZPP. Jednocześnie studiował na Wydziale Budowy Maszyn Moskiewskiego Instytutu Inżynierijno-Ekonomicznego (w 1947 r. uzyskał tytuł magistra, a w 1952 r. obronił pracę kandydacką). Od 1950 r. w PZPR. W 1952 r. wrócił do Polski, pracował jako docent na PW i w Ministerstwie Przemysłu Maszynowego. Do IKKN skierowano go w 1953 r. jako kierownika Zespołu Ekonomii Przemysłu przy Katedrze Ekonomii Politycznej. W Instytucie pracował do 1956 r.; do 1957 r. był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

MARIA DZIEWICKA (1912–1997) urodziła się we Lwowie w rodzinie inteligentnej. Od 1932 r. członek KZM ZB. W czasie studiów na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie należała do komunistycznego Frontu Lewicy Akademickiej. W 1935 r. aresztowana z przyczyn politycznych, spędziła pięć miesięcy w więzieniu. Studia ukończyła w 1936 roku.

⁴¹ Aneks biograficzny zawiera informacje o życiu i pracy niebędących aspirantami pracowników Katedry Ekonomii Politycznej IKKN, o których piszę w tym artykule, przed opuszczeniem przez nich Instytutu.

Po wyjeździe do Warszawy w 1936 r. pracowała m.in. w Instytucie Gospodarstwa Społecznego (1937) i w Instytucie Spraw Społecznych (1938–1939). Po wybuchu wojny nielegalnie przekroczyła granicę wschodnią i schwytała spędziła siedem miesięcy w radzieckim więzieniu. Lata 1941–1944 przetrwała, utrzymując się z prac dorywczych. Od 1943 r. członek KP Litwy, Sekretarz Generalny ZPP w Wilnie, członek PPR. W 1944 r. wróciła do Warszawy. Po 1945 r. pracowała m.in. w Biurze Studiów przy Wydziale Rolnym KC PPR. Członek PZPR. W latach 1948–1950 kierowała badaniami struktury społecznej wsi w IER. W 1951 r. została zastępcą profesora w SGPiS. W Instytucie pracowała w latach 1950–1953.

WIKTOR HERER (1920–2003) urodził się w Czerniowcach (obecnie na Ukrainie), rodzice byli urzędnikami. Od 1934 r. członek Komunistycznego Związku Młodzieży, w latach 1940–1943 członek Komsomołu, w latach 1943–1945 w WP w ZSRR (porucznik). Po 1945 r. członek PPR, a potem – PZPR. Do 1952 r. podpułkownik w MBP. Studiował w Instytucie Handlu Radzieckiego we Lwowie (2 lata), na Uniwersytecie w Tyflisie, Wydział Ekonomiczny (2 lata), i w SGH, gdzie w 1949 r. został magistrem. W 1948/1949 r. asystent przy katedrze Ekonomii Politycznej Wyższej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR. Od 1949 r. starszy asystent w kierowanej przez Brusa Katedrze Ekonomii Politycznej w SGPiS. W Instytucie był zatrudniony jako pracownik kontraktowy w latach 1953–1957.

OSKAR LANGE (1904–1965) urodził się w Tomaszowie Mazowieckim w rodzinie drobnego przemysłowca. Członek ZNMS i – od 1927 r. – PPS. Po ukończeniu UJ w Krakowie pracownik UJ, gdzie obronił doktorat i przedłożył habilitację. W latach 1934–1936 studiował na Uniwersytecie Harvarda. Potem wykładał m.in. na uniwersytetach w Berkeley i w Stanford. W latach 1938–1945 profesor uniwersytetu w Chicago. Po 1989 r. amerykańscy i polscy historycy i publicyści poinformowali, iż w latach 40. XX w. Lange rozpoczął współpracę z radzieckim wywiadem (zaprzecza temu m.in. Tadeusz Kowalik) (Smyrgała 2009; por. Kowalik 2008, t. 4, 874). W latach 1945–1947 ambasador Polski w Stanach Zjednoczonych i delegat Polski przy ONZ. Powrócił do Polski w grudniu 1947 r. Od 1949 r. profesor SGPiS. Członek Rady Naczelnej PPS i KC PZPR, w PRL poseł na Sejm i przewodniczący Rady Państwa. Od 1956 r. profesor Wydziału Ekonomii Politycznej UW, kierownik Katedry Ekonomii Politycznej. Na etacie w Instytucie pracował w latach 1950–1953. W latach 1953–1957 był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

BRONISŁAW MINC (1913–2004) urodził się w Warszawie w rodzinie urzędniczej. Członek KZMP (1930–1931), KPP (1931–1938), ZPP (1944–1945), PPR (od 1946 r.) i PZPR. W 1938 r. ukończył Wydział Prawa i Administracji na UJ. W czasie wojny pracował jako naczelnik wydziału planowania w fabryce włókien-

niczniej w Samarkandzie, a następnie w Towarzystwie Studiów Irańskich w Teheranie jako sekretarz naukowy (służył w Armii Andersa). Do kraju wrócił w 1946 r. W latach 1946–1953 dyrektor Departamentu Koordynacji w CUP i w PKPG. Po 1949 r. kierował Katedrą Ekonomii Politycznej w SGPiS. W Instytucie był zatrudniony jako pracownik kontraktowy w latach 1953–1956.

ZOFIA MYSZKOWSKA (później **MORECKA**) urodziła się w 1919 r. w Warszawie. Ojciec był robotnikiem kolejowym. Maturę zdała w 1938 r. i przez rok studiowała w PW. W czasie wojny pracowała m.in. jako robotnica w Fabryce Aparatów Elektrycznych „K. Szpotkański” w Warszawie, a także jako krawcowa. W latach 1945–1948 studiowała w SGH i w czerwcu 1949 r. uzyskała tytuł magistra nauk ekonomicznych. Asystentka w Katedrze Ekonomii Politycznej SGH (1947–1949). W latach 1945–1948 członek Akademickiego Związku Walki Młodych „Życie”. Od 1945 r. członek PPR. Od maja 1949 r. do listopada 1949 r. kierowała organizacją PZPR w SGH, a potem w SGPiS. W 1949 r. oddelegowana na studia aspirantki w Moskwie, pracę kandydacką obroniła w 1953 r. W Instytucie pracowała w latach 1953–1958 (od 1956 r. jako zastępca kierownika Katedry Ekonomii Politycznej).

MAKSYMILIAN POHORILLE (1915–2003) urodził się w Buczaczu (obecnie na Ukrainie) w rodzinie inteligenckiej. Od 1930 r. członek KZM ZU, a potem ZNMS „Życie” (1933–1938) i KZMP. Członek ZPP (od 1943 r.), PPR (od 1946 r.) i PZPR. W latach 1933–1936 studiował na Politechnice we Lwowie. W latach 1939–1941 studiował zaocznie w Instytucie Pedagogicznym we Lwowie. Nie ukończył studiów wyższych. W czasie wojny pracował jako robotnik w kolchozie „Put’ Lenina” w Kirgizji (1941–1943). W latach 1943–1946 był dyrektorem polskich szkół średnich w Kurszabie i Osz. W 1946 r. wrócił do kraju. Pracownik aparatu partyjnego i szkół partyjnych. Przed 1950 r. kierownik Zakładu Ekonomii Politycznej w Akademii Handlowej w Szczecinie. Od 1950 r. zastępca profesora w SGPiS. Doktoryzował się w 1951 r. w SGPiS. Od 1953 r. kierownik Katedry Zespołowej Ekonomii Politycznej w SGPiS. W Instytucie pracował w latach 1950–1953. Potem był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

CZESŁAW PRAWDZIC (1922–2003) urodził się w Parczewie niedaleko Lublina w rodzinie inteligenckiej. W czasie wojny w Warszawie uczęszczał do Miejskiej Szkoły Handlowej, kierowanej przez Edwarda Lipińskiego. Utrzymywał się z prac dorywczych (robotnik w Państwowym Monopolu Tytoniowym w Lublinie, riksarz towarowy w Warszawie). Od 1944 r. w AL. W powstaniu warszawskim walczył na Żoliborzu. Od 1944 r. członek PPR, a potem PZPR. W 1946 r. ukończył SGH. W 1949 r. ukończył Moskiewski Państwowy Instytut Ekonomiczny, gdzie w 1952 r. uzyskał tytuł Kandydata Nauk Ekonomicznych

ZSRR. W latach 1949–1951 był doradcą w RWPG w Moskwie. W Instytucie pracował w latach 1952–1953. W latach 1953–1956 był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

FELIKS STOLIŃSKI (1903–1977) urodził się w Warszawie w wielodzietnej rodzinie robotniczej. Od 1921 r. członek Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce (późniejszy ZKMP), członek KPRP (a później KPP), działacz związków zawodowych. Przed wojną wielokrotnie aresztowany. Przed wojną i w czasie wojny zarabiał na utrzymanie, pracując fizycznie, np. jako robotnik budowlany. Od 1943 r. członek PPR. Od sierpnia 1944 r. „w terenie” organizował organy nowej władzy, związki zawodowe, przeprowadzał reformę rolną. Od 1948 r. członek PZPR. Nie ukończył studiów wyższych. Wykładowca Szkoły Partyjnej przy KC PZPR, w roku 1949/1950 wykładowca Polityki Agrarnej i Ekonomii Politycznej na Wydziale Rolnym UMCS w Lublinie. W latach 1950–1952 pracownik naukowy IER. W Instytucie pracował w latach 1951–1954. W latach 1955–1957 był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

GABRIEL TEMKIN (1921–2006) urodził się w Łodzi w rodzinie współwłaściciela fabryczki pończoch. Od 14 roku życia pracował fizycznie. Członek KZMP (1936–1938), a potem Komsomołu (1943–1946), PPR (1946–1948) i PZPR. Żołnierz Armii Czerwonej (1941–1945), więzień obozów hitlerowskich (i radzieckich). Po wojnie studiował na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Leningradzkiego, a potem na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UŁ, gdzie w 1949 r. uzyskał tytuł magistra ekonomii. Na przełomie lat 40. i 50. XX w. był wykładowcą Dwuletniej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR. Na etacie w Instytucie pracował w latach 1951–1953. W latach 1953–1954 był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

JERZY TEPICHT (1908–1973) urodził się w Warszawie, ojciec zajmował się handlem, matka była krawcową. Maturę zdał w 1927 r. Aktywista KZMP (1925–1930) i KPP (1931–1935), wielokrotnie aresztowany. Był m.in. sekretarzem Centralnej Redakcji Wydziału Rolnego KC KPP. Ciężko chory, w 1935 r. wyemigrował do Francji, gdzie został członkiem KPF. Pracował w redakcjach pism lewicowych. Ekonomii i socjologii wsi uczył się sam, nie ukończył studiów wyższych. W czasie wojny członek francuskiego ruchu oporu, aktywny w środowisku polskich górników emigrantów. Po powrocie do Polski wstąpił do PPR (1946–1948). Pracował jako instruktor, a potem jako zastępca kierownika Wydziału Rolnego KC PPR. Kierował badaniami społecznej i ekonomicznej struktury ludności wiejskiej w Polsce. Od 1948 r. członek PZPR, zastępca członka KC PZPR i zastępca kierownika Wydziału Rolnego KC PZPR. Równocześnie kierował Wydziałem Ekonomiki Rolnej Państwowego Instytutu Gospodarki Wiejskiej.

Twórca i dyrektor uruchomionego w 1950 r. IER. W Instytucie pracował w latach 1950–1953. W latach 1953–1954 był pracownikiem kontraktowym Instytutu.

JÓZEF ZAWADZKI (1905–1990) urodził się w Kalenicach koło Łowicza w wielodzietnej rodzinie chłopskiej. W latach 1929–1947 członek „Wici”. W 1934 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa UW. Do wybuchu wojny członek Stronnictwa Ludowego, potem współpracował z podziemnym ruchem ludowym. Pracował wtedy w gospodarstwie brata, w spółdzielni „Społem” w Łowiczu i w Skierniewicach (księgowy, kierownik sprzedaży). W 1946 r. ukończył prawo na UW. W latach 1947–1950 pracownik naukowy Spółdzielczego Instytutu Naukowego, a od 1950 r. kierownik Działu Ekonomicznego w Centrali Spółdzielni Mleczarsko-Jajczarskich. Od 1950 r. zastępca profesora i kierownik Katedry Ekonomii Politycznej w SGPiS. W Instytucie pracował w latach 1950–1957.

SEWERYN ŻURAWICKI (1908–1994) urodził się we Lwowie w rodzinie drobnego kupca. Przed wojną członek MOPR. W 1931 r. został magistrem prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W latach 1931–1932 był aplikantem Sądu Okręgowego we Lwowie, a potem do 1939 r. – bibliotekarzem. W czasie wojny pracował m.in. jako cieśla i księgowy. Po powstaniu warszawskim żył w ruinach Warszawy. Od 1945 r. pracownik KC PPR. Członek PZPR. Od 1946 r. wykładowca szkół partyjnych, Szkoły Konsularno-Dyplomatycznej MSZ i ANP w Warszawie. W 1949 r. doktoryzował się z ekonomii w SGH. Od 1949 r. zastępca profesora i kierownik Katedry Ekonomii Politycznej w SGPiS, dziekan Wydziału Finansów i Wydziału Statystyki. W roku 1949/1950 rektor ANP i organizator SGSZ, w latach 1950–1954 rektor SGSZ. W Instytucie pracował w latach 1950–1957.

Wykaz skrótów

AAN	Archiwum Akt Nowych
ANP	Akademia Nauk Politycznych
ANS	Akademia Nauk Społecznych
AO	Archiwum Opozycji
APW	Archiwum Państwowe w Warszawie
ASGH	Archiwum SGH
b.d.	brak danych
BP KC PZPR	Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PZPR
CIA	<i>ang. Central Intelligence Agency</i> (pol. Centralna Agencja Wywiadowcza)
CKK	Centralna Komisja Kwalifikacyjna
CRZZ	Centralna Rada Związków Zawodowych
CUP	Centralny Urząd Planowania
GUS	Główny Urząd Statystyczny

IER	Instytut Ekonomiki Rolnej
IKKN	Instytut Kształcenia Kadr Naukowych
INS	Instytut Nauk Społecznych
KC PZPR	Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KGB	ros. Комитет государственной безопасности (pol. Komitet Bezpieczeństwa Państwowego)
KiW	Książka i Wiedza.
KM PZPR	Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KNE PAN	Komitet Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk
KP Litwy	Komunistyczna Partia Litwy
KPF	Komunistyczna Partia Francji
KPP	Komunistyczna Partia Polski
KPRM	Komisja Planowania przy Radzie Ministrów
KPRP	Komunistyczna Partia Robotnicza Polski
KW PZPR	Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KZMP	Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej
KZM ZB	Komunistyczny Związek Młodzieży Zachodniej Białorusi
KZM ZU	Komunistyczny Związek Młodzieży Zachodniej Ukrainy
MBP	Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MHZ	Ministerstwo Handlu Zagranicznego
MO	Milicja Obywatelska
MOPR	Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom (sekcja polska nosiła nazwę „Czerwona Pomoc”)
MP	Monitor Polski
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NRD	Niemiecka Republika Demokratyczna
NRF	Niemiecka Republika Federalna
PAN	Polska Akademia Nauk
PGR	Państwowe Gospodarstwo Rolne
PIW	Państwowy Instytut Wydawniczy
PKPG	Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
PPR	Polska Partia Robotnicza
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
PTE	Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
PW	Politechnika Warszawska
PWE	Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RM	Rada Ministrów

RWPG	Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
RZNMS	Rewolucyjny Związek Niezamożnej Młodzieży Szkolnej
SGGW	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
SGH	Szkoła Główna Handlowa
SGPiS	Szkoła Główna Planowania i Statystyki
SGSZ	Szkoła Główna Służby Zagranicznej
UJ	Uniwersytet Jagielloński
UŁ	Uniwersytet Łódzki
UMCS	Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
UW	Uniwersytet Warszawski
UWr	Uniwersytet Wrocławski
WAP	Wojskowa Akademia Polityczna im. Feliksa Dzierżyńskiego
WKP (b)	Wszeczhwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików)
WNE UW	Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego
WP	Wojsko Polskie
WSE	Wyższa Szkoła Ekonomiczna
WSNSG	Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach
WSNS	Wyższa Szkoła Nauk Społecznych
WSP	Wyższa Szkoła Prawna
ZAMP	Związek Akademickiej Młodzieży Polskiej
ZBSE GUS	Zakład Badań Społeczno-Ekonomicznych GUS
ZKMP	Związek Komunistycznej Młodzieży Polskiej
ZMP	Związek Młodzieży Polskiej
ZNE PAN	Zakład Nauk Ekonomicznych PAN
ZNMS	Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej
ZPP	Związek Patriotów Polskich
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Bibliografia

- Adler, Emil. 1953. „Partyjność filozofii i nauki”. *Nauka Polska* 2: 248–250.
- Bierut, Bolesław. 1950. „Kształcimy kadry, które mają stać się czołowym oddziałem partii na polu opanowania i przenoszenia do mas przodującej teorii marksizmu-leninizmu”. Przemówienie Przewodniczącego KC PZPR towarzysza Prezydenta Bolesława Bieruta na inauguracji roku akademickiego w IKKN przy KC PZPR. *Trybuna Ludu*, 17 października, 1.
- Bińko, Beata. 1996. „Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR – narzędzie ofensywy ideologicznej w nauce i szkolnictwie wyższym”. *Kultura i Społeczeństwo* 40 (2): 99–214.
- Bińko, Beata. 2001. „Skąd przychodzili, dokąd zmierzali... aspiranci pierwszego rocznika Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR”. W:

- Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. Tomasz Szarota, 192–204. Warszawa: Wydawnictwo NERITON, Instytut Historii PAN.
- Brzeski, Andrzej *et al.* 1956. „Nasze Stanowisko. Z Okazji II Zjazdu Ekonomistów Polskich”. *Życie Gospodarcze* 11: 1–2.
- Connelly, John. 1996. „Internal Bolshevisation? Elite Social Science Training in Stalinist Poland”. *Minerva* 34: 323–346.
- Czarny, Bogusław. 2014. “On Economics in Poland in 1949–1989: An Introduction”. *International Journal of Management and Economics* 41: 121–142.
- Drabińska, Danuta. 1992. *SGPiS w latach forsownych przeobrażeń społeczno-gospodarczych Polski 1849–1956*. Warszawa: SGH.
- Drewnowski, Jan. 1974. „Proces CUP”. *Zeszyty Historyczne* 28: 39–60.
- Drewnowski, Jan. 2000. *Biografia naukowa*. Londyn.
- Dwilewicz, Łukasz. 2006. „Między Marcem a Sierpniem. Szkoła Główna Planowania i Statystyki 1968–1980”. W: *Historia SGH w Warszawie 1906–2006*, red. Wojciech Morawski, 219–263. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- „Dyskusja na II Zjeździe Ekonomistów Polskich”. 1956. *Ekonomista* 5: 96–144. *Ekonomista*, roczniki: 1949–1989. *Gazeta SGH*. 1998. 15 marca.
- Haugstad, Aleksandra Witzak. 2008. *A Discipline Divided. Polish Economists and the Communist Regime, 1945–1960*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- Hübner, Piotr. 1992. *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. 1–2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Informator Nauki Polskiej* (różne wydania). 1958–2003. Warszawa: PWN/Centrum Informacji Naukowej/Ośrodek Przetwarzania Informacji.
- Kołąkowski, Leszek i Zbigniew Mentzel. 2007. *Czas ciekawy, czas niespokojny (cz. 1) (z Leszkiem Kołąkowskim rozmawia Zbigniew Mentzel)*. Kraków: Znak.
- Kowalik, Tadeusz. 2004. „Musztarda przed obiadem. Z Tadeuszem Kowalikiem rozmawiają Edward Chudziński, Paweł Kozłowski, Filip Ratkowski”. *Zdanie* 3: 3–19.
- Kowalik, Tadeusz. 2008. “Lange, Oskar Ryszard (1904–1965)”. W: *The New Palgrave Dictionary of Economics*, red. Steven N. Durlauf i Lawrence E. Blume, t. 4. London: Palgrave Macmillan.
- Kto jest kim w Polsce. Informator*. 1984 i 1989. Warszawa: Wydawnictwo Interpress.
- Łazowska, Bożena. 2012. „Krzczkowska Eugenia (1919–1995)”. W: *Statystycy polscy*, red. Wojciech Adamczewski *et al.*, 173–177. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Łukawer, Edward. 2008. *O tych z najwyższej półki, czyli rzecz w sprawie naszego środowiska ekonomicznego*. Kraków: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Mała Encyklopedia Ekonomiczna*. 1961 i 1974. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.

- Mały Słownik Ekonomiczny*. 1958. Warszawa: Polgos.
- Mołdawa, Tadeusz. 1991. *Ludzie władzy, 1944–1991: władze państwowe i polityczne Polski według stanu 28 II 1991*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Orłowska, Janina i Tadeusz Orłowski. 1985. *Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Zarys historii*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Osiatyński, Jerzy. 1984. *Przypisy i dodatki*. W: Michał Kalecki, *Dziela, t. 4, Socjalizm. Wzrost gospodarczy i efektywność inwestycji*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Ostrowitianow, Konstantin W. et al. 1955. *Ekonomia polityczna socjalizmu. Podręcznik*, tłum. z j. rosyjskiego redagowali: Seweryn Żurawicki, Józef Zawadzki, Ryszard Gradowski, Regina Winiewska, Maksymilian Pohorille. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Połomski, Franciszek. 2010. „U początków Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”. *Przegląd Uniwersytecki. Pismo informacyjne Uniwersytetu Wrocławskiego* 16(12): 2–10.
- „Przykładowa tematyka rozpraw dla uzyskania stopnia naukowego w zakresie ekonomii politycznej”. 1952. *Ekonomista* 2: 114–122.
- Rafa, Jan. (pseudonim profesora SGPiS Józefa Nowickiego). 1988. *Mysł ekonomiczna III Rzeczypospolitej do 1985 roku*. Warszawa: b.w.
- Romanczenko, Aleksander W. 1951. „Krytyka reakcyjnych teorii „trwałości” drobnych gospodarstw chłopskich”. *Ekonomista* IV: 39–60.
- Schaff, Adam. 1983. „Nie zauważona rocznica”. *Tu i Teraz* 14: 3, 15.
- Schaff, Adam. 1993. *Pora na spowiedź*. Warszawa: BGW.
- Sitek, Ryszard 2000. *Warszawska szkoła historii idei. Między historią a terażniejszością*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ślabek, Henryk 1997. *Intelektualistów obraz własny w świetle dokumentów autobiograficznych 1944–1989*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Smyrgała, Dominik. 2009. „Polscy agenci Stalina”. *Wprost* 12(1367): 84–85.
- Sobór-Świdarska, Anna. 2007. *Jakub Berman. Biografia komunisty*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Sprawozdanie z VI Sesji Zgromadzenia Ogólnego*. 1956. „Sprawozdania z Czynności i Prac”, rok IV, nr 3. Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Wrzesiński, Wojciech. 1995. *Uniwersytet Wrocławski 1945–1995*. Wrocław: Leopoldinum.
- Współcześni Uczni Polscy. Słownik Biograficzny*, t. 1–5. 2000. Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji.

Opisując losy wielu polskich ekonomistów, poza źródłami wymienionymi bezpośrednio w artykule lub w bibliografii, wykorzystałem m.in. akta osobowe z AAN, APW, ASGH i AO.

The Influence of Graduate Students from the Department of Political Economy at the Institute for Training Scientific Cadres in Warsaw on the Polish Economics after World War II

Abstract

This paper is an attempt to describe the Department of Political Economy at the Institute for Training Scientific Cadres (IKKN), which operated in Warsaw in years 1950–1953, and later changed its name to the Institute for Social Sciences (INS). I endeavour to analyze the influence of the Department's graduate students (*aspiranci*) on the Polish economics.

I disagree with John Connelly's opinion that the Institute had only a small contribution in strengthening the position of Marxism-Leninism in Polish academia. In case of economics the situation was different. I present numerous ways in which young economists from IKKN supported their teachers and mentors: Włodzimierz Brus, Bronisław Minc, Józef Zawadzki, Seweryn Żurawicki and others, who in Stalinist Poland took over high schools of economics through administrative and police methods.

In particular, *aspiranci* from the IKKN hold the key positions in the structures of the Marxist political economy, newly formed after 1949. It helped them to gain strong influence over its crucial aspects, starting from access to economic information, through the research and publishing economic papers and books on economy, to the teaching. As a result IKKN, next to the Main School of Planning and Statistics (SGPiS) opened in 1949, proved to be one of the main tools in transforming Polish economics into communist political economy.

Keywords: history of economics in Poland after World War II, methodology of economics, pathology of science

JEL Codes: B31, B41

DOI: <http://dx.doi.org/10.17451/eko/41/2015/103>